

คุณกำลังเป็นนักบริโภคนิยมหรือเป็นชาวพุทธกันแน่?

คำถาม-คำตอบทางพระพุทธศาสนา

ประจำเดือนมีนาคม 2552

ดร.ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์

<http://www.bodhinanda.com>

คำถาม 3: พี่เรียนถามอาจารย์หน่อย ในเรื่องบริโภคนิยม ทุกวันนี้ใครๆก็พูดว่า 'อย่าเป็นนักบริโภคนิยม' และ 'ควรจะอยู่แบบพอเพียง' คุณหมอประเวศ วะสีก็พูด แต่พี่ไม่เข้าใจว่าการเป็นนักบริโภคนิยมมันมีลักษณะยังไงกันแน่ เพราะสังคมไทยทุกวันนี้เป็นตะวันตกมากขึ้น การใช้ชีวิตก็เหมือนตะวันตกมากขึ้น เช่น มีรถดีๆ ใช้ ต้องขึ้นห้าง ฯลฯ นักธุรกิจทุกคนจะถือเป็นกลุ่มที่เน้นบริโภคนิยมหรือปล่าวคะ? ขอขอบคุณนะค่ะ (รศ.สุจิตรา[นามแฝง]/มหาวิทยาลัยมหิดล)

คำตอบ: ผมขอตอบในแง่มุมกว้างๆ ตามความเข้าใจผมนะครับ บริโภคนิยมมาจากภาษาอังกฤษว่า Consumerism ส่วนพระพุทธศาสนานั้น ภาษาอังกฤษใช้ว่า Buddhism คำว่า -ism ที่อยู่ท้ายนั้นบ่งถึงปรัชญาหรือหลักคิดที่ใช้สอนกันอยู่ คำถามท่านอาจารย์ถ้าให้ผมสรุปด้วยภาษาของผมก็คือใช้ชีวิตอย่างไรจึงเป็นบริโภคนิยม ใช้ชีวิตอย่างไรจึงเป็นวัฒนธรรมแบบพุทธหรือเป็นแบบพุทธนิยม (ซึ่งผมจะขอใช้คำว่า 'วิถีชาวพุทธ' หรือ 'วัฒนธรรมแบบพุทธ' แทนคำว่า Buddhism) ผมเห็นด้วยว่าทุกวันนี้คนไทยเรามีความเสี่ยงมากที่จะเป็น 'นักบริโภคนิยม' มากกว่า 'พุทธนิยม'

หลักบริโภคนิยมมีอยู่ว่า คนเราเมื่อเกิดมาต้องพยายามหาเงินให้ได้มากที่สุด ซึ่งก็แปลว่าต้องทำงานอย่างหนักเพื่อให้มีเงินมากที่สุดเพื่อจะได้เอาเงินที่ได้มามากนั้นไปใช้สินค้าที่มีอยู่ตามห้างหรือตามท้องตลาดมาไว้ที่ตัวเองให้ได้มากที่สุดเท่าที่ใจเราอยากจะได้ ไม่ว่าจะสินค้านั้นจะแพงขนาดไหนก็ได้ หลักบริโภคนิยมมีหลักปรัชญาการใช้ชีวิตอยู่ว่าชีวิตที่มีความสุข, มีความหมายและประสบความสำเร็จขีดหน้าสุดในสังคมนั้นจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อคนเรามีความมั่งคั่ง มีทรัพย์สินสมบัติที่ชาวโลกเขามีกันมาก่อน เพราะสมบัติเหล่านั้นที่คนพยายามหาให้มีพอกพูนขึ้นทุกวันนี้มันจะบ่งชี้ให้เห็นถึงสถานภาพว่าเราเป็นคนชั้นระดับไหนและจะดึงดูดให้ผู้คนรอบข้างหันมาสนใจ ชื่นชมและให้เกียรติคบค้าสมาคม (นักบริโภคนิยมมักจะบอกว่า I like to own things that impress people; my life would be better if I own things I don't have now) พูดง่ายๆ ก็คือไม่มีเงินแล้วหาความสุขไม่ได้

สังคมที่ตกอยู่ในกรอบบริโภคนิยมจึงให้ความสำคัญแก่ทรัพย์สินเงินทองที่มี อยากได้รวยแพน สอนลูกให้รวยมากกว่าดี ใครรวยก็ได้รับการเชิดหน้าชูตา ส่วนคนจนก็จะไม่สนใจใยดีกันเพราะถือว่าคนละชั้นกับตน นักจิตวิทยาอธิบายว่าคนพวกนี้มีความเชื่อเป็นทุนเดิมว่าเมื่อมั่งมีด้วยทรัพย์สินสมบัติที่อยากได้ถึงระดับหนึ่งแล้ว ผู้คนก็จะมีแต่สรรเสริญเจริญพร ชีวิตก็มีความสุขขึ้นเมื่อผู้คนให้ความสำคัญและพิเนอบพิเทามาก พูดสั้นๆ ก็คือมีเงินให้จับจ่ายใช้สอยมากถึงจะมีความสุข ไม่มีเงินแล้วหาความสุขไม่ได้ ถามว่าทำไมคนพวกนี้ถึงมั่งแต่จะสนองความอยาก? คำตอบก็คือพื้นฐานของพวกบริโภคนิยมคือวัตถุนิยม คนพวกนี้ไม่ได้เชื่อว่าชาติหน้ามีจริง ไม่ได้เชื่อว่าผลกรรมมีจริง ไม่ได้เชื่อว่านรกสวรรค์มีจริง

ฉะนั้น จึงพยายามตัดทวงหาลาภยศสรรเสริญและความสุขเท่าที่จะหาได้ แน่นนอนครับ มากเท่าไรยิ่งดี คนไทยที่ตกเป็นข้าของระบอบบริโภคนิยมก็คือพวกที่พยายามแต่งหน้า แต่งผม ซื้อมือถือ โทรศัพทมือถือ เครื่องประดับ รองเท้า รถยนต์ กระเป๋าถือ ฯลฯ ตามกระแสความนิยมเพราะคิดว่าการมีเครื่องอุปโภคบริโภคที่ดูราคาแพงแล้วผู้คนจะนับถือมากยิ่งขึ้นหรือมองตนดีขึ้น บางครั้งก็ทุ่มเทซื้อมาทั้งที่ตัวเองแทบไม่มีจะกินหรือไม่มีเงินใช้ บางคนอยากได้ โทรศัพทมือถือที่ทันสมัย วิทยุรุ่นหลายคนซื้อเสื้อผ้าโดยที่พ่อแม่ต้องเก็บเงินหลายเดือนกว่าจะหาให้ได้, ต้องไปตัดฟันโดยไม่จำเป็น, ต้องไปย้อมผม ต้องไปตัดผมตามเทรนด์ วิทยุรุ่นนักศึกษาหลายคนสมัยนี้ยอมแม้กระทั่งขายตัวเพื่อซื้อของแพงๆ ให้คนอื่นดูดี, ขอเงินพ่อแม่ซึ่งหามาได้ยากเย็นไปหาซื้อเสื้อผ้าสไตลทันสมัยมานุ่ง ฯลฯ ถ้ายึดกระแสบริโภคนิยม ชีวิตก็จะตรงข้ามกับเศรษฐกิจพอเพียง

ผมอยู่ในแวดวงพุทธศาสนศึกษา อ่านกรณีศึกษาพวกฝรั่งที่ตกอยู่ใต้กระแสบริโภคนิยมมาเยอะ นักวิจัยทางจิตวิทยาจำนวนมากกล่าวตรงกันว่าพวกที่วิ่งตามวัตถุมีราคา ยิ่งเน้นอยากได้วัตถุราคาแพงๆ ด้วยหวังจะให้คนนับถือมากยิ่งขึ้นเพียงไร จิตใจก็จะมีแต่ความทุกข์ ความกดดันและความเครียดจนหาความสุขไม่ได้เพียงนั้น คนเหล่านี้ผิดพลาดตรงที่ไปให้ความสำคัญแก่วัตถุนอก (materialistic values) ซึ่งตรงข้ามกับพระพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญแก่คุณธรรมภายในใจ (intrinsic values) มากกว่า ฉะนั้น พอพวกนักบริโภคนิยมเหล่านี้ในประเทศตะวันตกหันมาฝึกสมาธิและเป็นอยู่เรียบง่ายโดยวิธี 1.รักษาศีล 5 2.ฝึกสมาธิกันเป็นประจำ คนพวกนี้จึงยิ้มออกและยอมรับว่าสิ่งที่พระพุทธเจ้าสอนให้เดินตามทางสายกลางนั้นประเสริฐที่สุดแล้ว ผมเจอชาวอังกฤษหลายคนครับที่บอกว่าชีวิตมีความสุขกว่าเดิมหลายเท่าตั้งแต่ปฏิบัติตามแบบพุทธมา เช่น ใช้จ่ายเงินน้อยลง วันหยุดสุดสัปดาห์ก็กระหนุงกระหนิงกันไปปฏิบัติธรรมตามวัด ลูกๆ ก็อยู่ในโอวาท พ่อแม่ก็รักกัน เมื่อสภาพครัวครัวเป็นสุข สองสามีภรรยาที่ทำงานที่รับผิดชอบอยู่ดีขึ้น มีประสิทธิภาพดีขึ้น การงานก็ดีขึ้น ตำแหน่งก็ดีขึ้นเป็นลำดับ สรุปได้ว่า Family happiness leads to efficiency (ความสุขในครอบครัวนำไปสู่การทำงานที่มีประสิทธิภาพ)

วิถีชีวิตแบบพุทธหรือวัฒนธรรมพุทธคิดต่างจากกลุ่มผู้บริโภคนิยม ชาวพุทธเชื่อนรกสวรรค์มีจริง ชีวิตมีการเวียนว่ายตายเกิด คนเราเกิดมามีต้นเหตุเป็นสาเหตุแห่งความทุกข์ ความอยากมีอย่างไม่สิ้นสุด ถ้าตอบสนองความอยากมีแต่จะทำให้ชีวิตดิ้นรนและหาความสงบสุขมิได้ การนับถือหรือไม่นับถือตามทรรศนะของชาวพุทธให้ความสำคัญอยู่ที่ขั้นของการบรรลุธรรม ใครมีคุณธรรมสูงมาก คนนั้นได้รับความนับถือมาก ไม่ใช่ใครมีวัตถุราคาแพงมากแล้วจักได้รับความเคารพมาก ยกตัวอย่างเช่น พระโสดาบันให้ความเคารพพระสกทาคามี, พระอนาคามีและพระอรหันต์ ปุถุชนให้ความเคารพต่อพระโสดาบัน ฆราวาสทั่วไปให้ความเคารพต่อพระสงฆ์ผู้ทรงศีลธรรมมากกว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญทั้งกายและจิต โดยนัยก็คือให้ความสำคัญทั้งวัตถุนิยมและจิตนิยมเริ่มต้นในระดับที่ทัดเทียมกัน เพราะจิตจะอยู่ไม่ได้ถ้ากายไม่แข็งแรง กายก็อยู่ไม่ได้ ถ้าจิตไม่ได้รับการพัฒนาคุณภาพ ต่อเมื่อจิตได้รับการพัฒนาหรือได้รับการยกระดับให้สูงขึ้น ผู้คนซึ่งมีคุณธรรมสูงขึ้นไปเน้นจิตนิยมมากกว่าวัตถุนิยมเอง จนกระทั่งให้ความสำคัญแก่จิตนิยมมากกว่าวัตถุนิยม หรือไม่ได้นิยมวัตถุนิยมเสียเลย นั่นแปลว่าจิตของเขาได้ก้าวเข้าสู่ระดับโลกุตตรภูมิแล้ว โปรดเข้าใจว่าพระพุทธเจ้าทรงเปรียบบุคคลเป็นดอกบัว บางกลุ่มพร้อมจะรับธรรมะโดยทันทีแต่หลาย

กลุ่มในแง่สภาพจิตใจยังไม่พร้อม ดังนั้น เราจะเอาแนวคิดแบบจิตนิยมล้วนๆ ไปสอนคนที่ยังติดอยู่ในวัตถุนิยมหรือระดับโลกิยธรรมไม่ได้

เมื่อท่านอาจารย์ถามว่าวิถีชีวิตชาวพุทธควรจะเป็นอย่างไร? คำตอบก็คือก็ขึ้นกับภูมิธรรมของชาวพุทธแต่ละคนว่าพัฒนาไปถึงขั้นไหนแล้ว โปรดเข้าใจว่าคนที่ภูมิธรรมสูงกว่าก็จะมองว่าสิ่งที่ผมตอบยังใช้ไม่ได้นะครับ ยกตัวอย่างเช่นตำแหน่ง ชาวพุทธที่ดีจำนวนมากยังอยากได้ตำแหน่งในหน้าที่การงานสูงขึ้นตามธรรมดาโลกซึ่งก็ไม่ผิด แต่ชาวพุทธอีกระดับที่มีภูมิธรรมสูง เช่น อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ ท่านจะสอนผมเสมอว่าหน้าที่การงานที่สูงไม่ได้ทำให้คนดีขึ้นเลย ถ้าคุณภาพจิตคนเท่าเดิมก็ไม่มีอะไรดีขึ้น เผลอๆ จะลดลงด้วยซ้ำ สิ่งที่ท่านให้ความสำคัญก็คือการพัฒนาจิตของท่านระหว่างเมื่อวานกับวันนี้ดีขึ้นหรือเปล่า? ไม่ใช่มุ่งจะให้ตำแหน่งสูงขึ้น

ความเชื่อในเรื่องนรกสวรรค์ ภูพิน้ำพหน้าหรือผลกรรมมีจริง ชาตินี้ไม่ใช่ชาติสุดท้าย ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่วทำให้ชาวพุทธเกิดวิถีชีวิตแบบใหม่คืออยู่อย่างเรียบง่าย สนใจศีลธรรมมากกว่าวัตถุภายนอก ฉะนั้น อย่างน้อยที่สุด เราสรุปได้ว่า 1. ขยันทำงานให้หน้าที่การงานเจริญขึ้นอย่างโปร่งใส ขณะเดียวกันก็พยายามรักษาศีล 5 เป็นอย่างน้อย การงานดีขึ้นได้ มีตำแหน่งสูงขึ้นได้แต่ต้องได้มาโดยชอบธรรมหรือสัมมาอาชีพะ ไม่ใช่ได้มาโดยการปล้น หลอกหลวงหรือซื้อมา ฟังระลึกไว้เสมอว่าพระพุทธรูปเจ้าทรงสอนว่าลาภ ยศ สรรเสริญและสุข จะ得多หรือขึ้นน้อยขึ้นอยู่กับคุณธรรมที่ได้ทำมา ไม่ได้ขึ้นกับตำแหน่งที่มี 5. เมื่อได้เงินมากขึ้นจากตำแหน่งที่สูงขึ้นก็ใช้เงินอย่างมีสติ ช่วยเหลือคนที่ยากจนกว่า ส่งเสริมการเผยแผ่ธรรมะ ไม่ฟุ้งเฟ้อหรือไม่พยายามวิ่งตามกระแสสังคม ไม่พยายามซื้อของแพงๆ ด้วยหวังว่าคนอื่นจะมองตัวเองดีขึ้น เพราะค่าของคนทางพระพุทธศาสนาอยู่ที่การพัฒนาจิตว่าจะสูงขึ้นระดับไหน การมีตำแหน่งสูงขึ้นก็เป็นธรรมดาว่ากลุ่มคนที่จะมีส่วนได้เสียกับตำแหน่งจะต้องประกบและกล่าวสรรเสริญเยินยอพระพุทธรูปศาสนาสอนให้คิดว่าการยกย่องสรรเสริญนั้นมาจากคนประเภทไหน? ถ้าเป็นบัณฑิตผู้ประพฤติธรรมและมีคุณธรรมสูงจะมีคุณค่า แต่ถ้าเป็นวิญญูชนจอมปลอมหรือพวกประจบสอพลอ นิ่งฟังทั้งวันก็หาสาระไม่ได้หรอกครับ 3. เป็นอยู่แต่พอดี สังคมทุกวันนี้ถ้าจะอยู่แบบวิถีพุทธอย่างแท้จริงก็คือมีครอบครัวที่เล็ก กระต๊อดและสะดวกต่อการดูแล บ้านอยู่ก็ไม่ได้เน้นความหรูหราแต่เน้นความพอดีกับสมาชิกและให้น้ำหนักแก่ความอบอุ่นภายในครอบครัวแทนพ่อแม่สมัยนี้มักมีลูกไม่เกิน 2 ถึง 3 คนเพราะต้องการลูกที่มีคุณภาพมีการศึกษา 4. ในการซื้อเครื่องใช้ไม้สอยหรือเครื่องประดับนั้น ใช้ระดับที่พอดีตามความจำเป็น ผมเคยได้ยินพระฝรั่งบรรยายให้ชาวบ้านฝรั่งในอังกฤษฟังว่าต้องแยกให้ออกระหว่างของที่จะขาดเสียมิได้ (essential) และของจำเป็น (necessary) ของที่จะขาดมิได้ก็คือถ้าไม่มีแล้วอยู่ไม่ได้ เช่นนั้นก็จำเป็นต้องซื้อ ส่วนของจำเป็นนั้นในหลายๆกรณีมักเกินความจำเป็น เช่น มีโทรทัศน์สี 14 นิ้ว ซึ่งก็ถือได้ว่าเป็นของที่จะขาดเสียมิได้ เพราะต้องติดตามข่าวสารในบ้านเมือง แต่ก็อยากเปลี่ยนไปดูโทรทัศน์ 40 นิ้วเพื่อจะได้สนุกกับการเชียร์บอลมากยิ่งขึ้น จริงอยู่ถ้าจะดูฟุตบอลให้สนุกโทรทัศน์ที่ใหญ่ขึ้นเป็นสิ่งจำเป็น แต่ก็เชื่อว่าจะไม่มีไม่ได้ 5. สอนสมาชิกในครอบครัวซึ่งเป็นสถาบันที่เล็กที่สุดในสังคมให้รู้จักพอดี พอเพียงและมีธรรม เพื่อจะได้เป็นสมาชิกของสังคมที่ดี ไม่ใช่สอนลูกให้รู้จักแต่วิธีทำตัวเองให้รวยเหมือนอย่างนักการเมืองหน้าเหลี่ยมบางตัว